

Réfi Attila

A francia háborúk császári-királyi huszársága, avagy „a legmagyarabb csapatnem” és fénykora a historiográfia tükrében*

Az egyetlen magyar eredetű katonai csapatnem, a huszárság a nemzetközi hadszíntereken kivívott sikerei, páratlan alkalmazkodó képessége, valamint európai elterjedtsége folytán beírta magát az egyetemes hadtörténelem legfényesebb lapjaira. Szülőhazájában pedig, ezen is túlmenően, a magyar vitézség szimbólumává magasztosulva a nemzeti mitológia részévé lett.

Hangsúlyozott magyarsága ellenére, némiképp paradox módon, az Ausztriáéval összefonódó, négy évszázados közös történelmünknek köszönhetően a huszárság közismert, klasszikus megjelenési formája, a középkori előzményeket követően, a Habsburg-haderő szervezeti keretei között fejlődött ki. Majd előbbi integráns részeként (leszámítva az 1848–49-es szabadságharc honvédhuszárait) élte meg a XVIII. század dinasztikus háborúitól a XIX. század közepéig tartó aranykorát is.

E másfélszázadon belül is kiemelkedik, katonai szempontból egyértelműen legjelentősebb és legmozgalmasabb időszakként, a forradalmi, majd a napóleoni Franciaország ellen vívott, 1792 és 1815 közötti háborúk kora. Miután a magyar huszárság ezen, a hadművészetben is forradalmi jelentőségű változásokat hozó küzdelmek során ért fejlődésének és hírnevének csúcsára. A negyedszázados összecsapásban ugyanis, a negyedik koalíciós háború kivételével, a Habsburg Birodalom mindvégig aktív, vezető szerepet játszott. Ennek köszönhetően a birodalom haderejének, így a huszárságnak is döntő szerepe volt a franciák és legendás császáruk, az újkor legnagyobb hadvezérének legyőzésében.

A világtörténelmi jelentőségű korszak idén lezáruló bicentenáriumi évforduló sorozata időszerűvé tette az ekkor fennállt császári-királyi huszárságra vonatkozó történeti irodalom kibontakozásának és fejlődésének bemutatását is, melynek révén, előbbieken túlmutatóan, a magyar hadtörténetírás meghatározó tendenciái is bizonyos fokig kirajzolódnak. Végül, a historiográfiai áttekintés révén, képet kaphatunk történetírásunk e téren fennálló adósságairól, illetve az e tekintetben még előttünk álló feladatokról is.

*

Említett közös múltunkból és a haderő összbirodalmi voltából fakadóan, a vonatkozó hazai történeti irodalom ismertetése során is, mintegy alapvető előzményként, röviden az ausztriai hadtörténetírásra kell utalnunk. Ez ugyanis kezdeteiben jóval korábbi, másrészt egészen a XX. század első harmadáig minőségileg és mennyiségileg is jelentősen felül-

* Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával, a PD 104358 számú „Huszárok, vértések, ulánusok. A császári-királyi hadsereg magyar, német és lengyel lovastiszti elitjének összehasonlító vizsgálata a francia háborúk időszakában (1792–1815)” című kutatási program keretében.

múlta a magyar hadtörténetírás vonatkozó eredményeit. Ennek következtében egyúttal jelentős hatást fejtett ki a későbbi magyar nyelvű szakirodalomra is, és számos esetben annak alapjául szolgált. Mi több, a csapatnemmel kapcsolatos ismereteinket, különösen a francia háborúk időszakával kapcsolatosan, jelentős mértékben napjainkig az ekkor született, széles körű forrásfeltárásokon alapuló munkák határozzák meg.

A hivatalos ausztriai hadtörténetírás kibontakozása már a XIX. század legelején kezdetét vette. A korszak neves hadvezére és a birodalom hadügyeinek akkori irányítója, Károly főherceg javaslatára ugyanis II. Ferenc császár 1801. március 23-án keltezett leiratában engedélyezte a főszállásmesteri törzs (Generalquartiermeister-Stab) alárendeltségében a Hadilevéltár (Kriegsarchiv) felállítását. A továbbiakban az új intézmény feladata lett, hogy a hadtörténelmi kutatás bázisául szolgálva, hadtörténeti anyagokat gyűjtsön annak érdekében, hogy a hadviselés és hadseregszervezés kérdéseivel kapcsolatban tapasztalatokat szerezhessenek. Egyúttal a hadi publicisztika és különösen a hadtörténetírás művelése is kitűzött céljai közé tartozott, nem utolsósorban azért, hogy a múlt hősiei tetteivel mozgósító erőt gyakoroljon az akkori jelenre, amire a dinasztikus és honvédelmi célok érdekében nagy szükség volt.¹

Előbbiek következtében, a szükséges hadügyi megújulást előmozdítandó került megjelentetésre 1808 januárjától a Császári-királyi Hadügyminisztérium kiadásában, a Hadilevéltár szerkesztésében az *Oesterreichisch-militärische Zeitschrift* című évnegyedes hadtudományos közlöny,² melynek egyes számaiban jó néhány máig hasznos közleményt találhatunk a francia háborúk időszakának huszárságával kapcsolatosan is.³

Azonban a Hadilevéltár által megtestesített hivatalos hadtörténetírástól függetlenül is születtek jelentős munkák. Így gróf Andreas Josef Thürheim, kvietált őrnagy az 1860-as évek első felében az akkor fennállt császári-királyi lovasezredek történetét dolgozta fel három kötetben.⁴ 1880-ban megjelent kétkötetes munkájában pedig a közös hadsereg valamennyi akkor létezett alakulata, sőt az 1699-es karlócai békekötéstől kezdődően,

¹ Broucek, Peter: A bécsi Hadilevéltár és a magyar történelemmel kapcsolatos forrásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 1. sz. 120. o.; Hochedlinger, Michael: „Der schlafende Riese”. *Das Österreichische Staatsarchiv, Abteilung Kriegsarchiv. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, 9. (2005) Heft 2. 171. o.; Zachar József: *Az Oesterreichische Militärische Zeitschrift és a magyar hadtörténelem. Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 3. sz. 188–189. o.

² Broucek, Peter – Peball, Kurt: *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*. Köln–Weimar–Wien, 2000. 42. o.; Zachar József előző jegyzetben idézett munkája, 189. o. A napjainkig fennálló folyóirat hosszú története során több névváltoztatást élt át. Így a fenti megnevezésen túl *Neue militärische Zeitschrift*, *Oesterreichische militärische Zeitschrift*, *Streffleurs Militärische Zeitschrift*, valamint *Österreichische Militärische Zeitschrift* címmel is megjelentetésre került (a továbbiakban egységesen: *ÖMZ*).

³ Így például lásd *Kriegsszenen* (aus der Geschichte des Regimentes Kaiserhusaren Nr. 1 1805 bis 1812). *ÖMZ*, 1845. Viertes Heft, 59–84. o., Sechstes Heft, 303–316. o.; *Das Wirken des k. k. Husarenregimentes Baron Blankenstein Nr. 6* (1809) *ÖMZ*, 1846. Fünftes Heft, 183–195. o.; *Das k. k. Husarenregiment Palatinal im Feldzuge 1809*. *ÖMZ*, 1847. Sechstes Heft 231–252. o.; *Die Oberstleutnants zweier Eskadrons des k. k. vierten Husarenregimentes bei Neckarshausen 1799*. *ÖMZ*, 1865. Zweiter Bd. 402–403. o.

⁴ [Thürheim, Andreas:] *Die Reiter-Regimenter der k.k. österreichischen Armee*. I–III. Bd. Wien, 1862–1863.

a Habsburg-haderőben hosszabb-rövidebb ideig fennállt egységek is bemutatásra és rövid ismertetésre kerültek.⁵

A bölcsészdoktor Jaromir Hirtenfeld ugyanakkor a Mária Terézia Katonai Rend történetét, illetve 1850-ig bezárólag valamennyi rendtag, köztük természetesen számos huszártiszt rövid életrajzát tartalmazó, 1857-ben négy kötetben megjelentetett, a rend hivatalos felkérésére elkészített munkájával alkotott maradandót.⁶

Az 1867-es kiegyezés az ausztriai hadtörténetírásra is jelentős hatást gyakorolt. Ennek köszönhetően ugyanis a birodalom oszlopa, az uralkodó mindenkor hűséges támasza a császári-királyi hadsereg,⁷ a königgrätzi vereség után amúgy is megtépázottan, hirtelen két vetélytársat talált maga mellett, az osztrák Landwehrt és a magyar honvédséget. Ezekkel szembeni felsőbbségét és elsőbbségét bizonyíthatta ugyanakkor azáltal, hogy egy 300 évre visszanyúló dicsőséges múlt örököséként léphetett fel, aminek igazolására és nyomatékosítására többek között kiváló lehetőséget nyújtott az ezred-történetírás műfaja is, amelyet a korábbi alkalmi művektől eltérően immár egységes elvek szerint műveltek. Egy 1869-ben napvilágot látott írásműben közölt irányelvek alapján ugyanis a hazafiasságnak, a harcos tradícióknak és a csapatszellelnek kellett áthatniuk ezeket a munkákat, anélkül persze, hogy a hadsereg egésze iránti közösségi érzület túlságosan háttérbe szorult volna.⁸ Ezen, egyébként anonim munka szerzője a rendkívül befolyásos Albert főherceg, tábornagy, Károly főherceg fia volt.⁹

Az ezred-történetírás előbbiek hatására nagy virágzásnak indult. Az ilyen jellegű művek egyébként nem a vezérkar megbízásából, hivatalos úton készültek, hanem az egyes ezredek kértek fel valakit történetük megírására. Az ezredtörténetek sorában természetesen az akkor fennállt közös huszárezredek döntő részének is elkészült a története.¹⁰

⁵ *Thürheim, A[ndreas]:* Gedenklblätter aus der Kriegsgeschichte der k. k. Oesterreichischen Armee. I–II. Bd. Wien und Teschen, 1880.

⁶ *Hirtenfeld, J[aromir]:* Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. I–IV. Bd. Wien, 1857. – Kiadásra került egy könnyebben használható, kétkötetes változat is. Ez azonban elég ritka.

⁷ A közös hadsereg csak Ferenc József 1889. október 17-én kelt rendeletét követően viselte a császári és királyi (k. u. k.) megnevezést.

⁸ Lásd *Gedanken über den militärischen Geist*. Wien, 1869.

⁹ *Allmayer-Beck, Johann-Christoph:* Die Militärgeschichtsschreibung in Österreich von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918. In: *Militärgeschichte in Deutschland und Österreich vom 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*. (Vorträge zur Militärgeschichte, 6.) Herford, 1985. 80–81. o.

¹⁰ A kiegyezést követően készült huszárezred-történetekre lásd: *Treuenfest Amon von – Ritter, Gustav:* Geschichte des k.k. 12. Huszaren-Regiments. 1800–1850 Palatinal. 1850–1875 Graf Haller. 1875 von Fratricsevics. Wien, 1876.; *Uő:* Geschichte des k.k. 11. Huszaren-Regimentes Herzog Alexander v. Württemberg. 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren. Wien, 1878.; *Uő:* Geschichte des k.k. Huszaren-Regimentes Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8. Von seiner Errichtung 1696-1880. Wien, 1880.; *Uő:* Geschichte des k.k. Huszaren-Regimentes Freiherr von Edelsheim-Gyulai Nr. 4. Von seiner Errichtung 1734–1882. Wien, 1882.; *Uő:* Geschichte des k.k. Feldmarschall Graf Radetzky Huszaren-Regimentes Nr. 5. Wien, 1885.; *Uő:* Geschichte des kaiserl. und königl. Husaren-Regimentes Nr. 10. Friederich Wilhelm III. König von Preussen. Zum 150 jährigen Regiments Jubiläum. Wien, 1892.; *Uő:* Geschichte des k.k. Hußaren-Regimentes Nr. 3. Feldmarschall Andreas Graf Hadik von Futak. Wien, 1893.; *Uő:* Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Nr. 15 Feldmarschall-Lieutenant Moriz Graf Palffy ab Erdöd. Wien, 1894.; *Uő:* Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Kaiser Nr.1. Wien, 1898.; *Uő:* Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Nr. 4 Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien,

A hivatalos, hadilévélári munkákra visszatérve, az akkor éppen *Streffleurs Militärische Zeitschrift* elnevezésű hadtudományos közlönyben 1876-tól bevezetésre került egy új rovat, *Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs* (Közlemények a cs. kir. Hadilévélártárból) címmel, amelyből 1881-től, egy önállóan megjelenő, a Hadilévélártar igazgatósága által szerkesztett azonos című kiadványsorozat nőtt ki, amely egészen az első világháborúig jelent meg.¹¹ Ezenkívül a „Közlemények”-hez kapcsolódóan, kiegészítőnek nevezett (*Supplement zu den „Mittheilungen des k. und k. Kriegs-Archivs”*), valójában azonban teljesen önálló munkának tekinthető kötetek is megjelentetésre kerültek. Ezek közül alapvető fontossággal bír az Alphons von Wrede báró, császári és királyi ezredes¹² nevével fémjelzett, ötkötetes, 1898 és 1905 között megjelentetett *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenten, Korps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des 19. Jahrhunderts* című, a hadtörténészek által nemes egyszerűséggel csak „Wrede” néven emlegetett fejlődéstörténeti, hadsereg-szervezettörténeti alapmű.¹³

Előbbiekén túl, a „Közlemények” indulásával egy időben, vagyis 1876-ban a Hadilévélártar megkezdte a korszakkal foglalkozó történészek számára szintén máig alapmunkának számító *Geschichte der Kämpfe Österreichs* című monumentális, vezérkari mű kiadását is, amely Savoyai Eugén, Mária Terézia, II. József és Ferenc császár háborúit dolgozta fel. Ezek közül a jelen téma szempontjából releváns *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz* címet viselő alsorozat 11 kötete a napóleoni háborúk centenáriumi időszakában 1905 és 1913 között jelent meg Bécsben.¹⁴

*

1903.; *Geschichte des K. u. K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. Sopron, 1903.*; *Geschichte des k. und k. Husaren-Regiments Wilhelm II. Deutscher Kaiser und König von Preußen Nr. 7. 1798–1914. Wien, 1914.*; *Pizzighelli, Cajetan: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Wilhelm II. Deutscher Kaiser und König von Preußen Nr. 7. 1798–1896. Wien, 1896.*; *Uő: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Wilhelm II. König von Württemberg Nr. 6 (1734–1896). Rzeszow, 1897.*; *Uő: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Friedrich Leopold Prinz von Preußen Nr. 2 1742–1905. Kronstadt, 1905.*; *Weiß, Ernst: Gedenkblätter aus der Geschichte des k. k. Jazygier und Kumanier Huszaren-Regimentes G. d. C. Friedrich Prinz zu Liechtenstein Nr. 13 von seiner Errichtung 1859 bis Ende 1878. Temesvár, 1879.* – Kivételt csak a 16. számú huszárezred jelentett, melynek csak egy jelentéktelenebb, magyar nyelvű története került megjelentetésre (Emléklapok a Gróf Clam-Gallas 16. Huszár-Ezred történetéből. Budapest, 1890.), illetve a 14., amelynek egyáltalán nem készült ezredtörténete.

¹¹ *Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs, Jahrgang 1876–1886; Mittheilungen des K. K. (1889. évi IV. kötettől K. und K.) Kriegs-Archivs. Neue Folge, I–XII. Bd. (1887–1902); Mittheilungen des K. und K. Kriegs-Archivs. Dritte Folge, I–VIII. Bd. (1902–1914).*

¹² Említett műveit még alezredesként jegyezte, de 1905-ben, már nyugdíjazását követően, a katonai irodalom terén nyújtott érdemeiért ezredesi rangot kapott. Lásd *Broucek – Peball 2.* jegyzetben idézett munkáját.- 670. o.

¹³ *Wrede, Alphons Freiherr von: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenten, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I–V. Bd. Wien, 1898–1905.*

¹⁴ *Krieg gegen die Französische Revolution 1792–1797. I–II. Bd. Wien, 1905.*; *Krieg 1809. I. Bd. Mayerhofer von Vedropolje, Eberhard – Criste, Oskar: Regensburg. Wien, 1907.*, II. Bd. *Hoen, Maximilian Ritter von – Veltzé, Alois: Italien. Wien, 1908.*, III. Bd. *Hoen, Maximilian Ritter von – Mayerhofer von Vedropolje, Eberhard – Kerchnawe, Hugo: Neumarkt–Ebelsberg–Wien. Wien, 1909.*, IV. Bd. *Hoen, Maximilian Ritter von – Kerchnawe, Hugo: Aspern. Wien, 1910.*; *Befreiungskrieg 1813 und 1814. I. Bd. Criste, Oskar: Österreichs Beitritt zur Koalition. Wien, 1913.*, II. Bd. *Wlaschütz, Wilhelm: Österreich*

A magyar hadtörténetírásra rátérve, elsőként az 1817 és 1841 között megjelent *Tudományos Gyűjteményt*, az első magyar nyelvű enciklopédikus folyóiratot érdemes megemlítenünk. Ebben ugyanis már szép számmal előfordultak hadtörténeti jellegű írások is, melyek kapcsán témánk szempontjából a következő munkákat érdemes kiemelni: Kiss Károly: *Magyar al-vitézek' hős-tettei az újjabb üdöszakban*,¹⁵ Tanárky Sándor: *Fő Hertzeg Ferdinánd Magyar Huszár Ezeredének történetei a Frantzia Háboru kezdetétől fogva a' Lunevillei Békességig*,¹⁶ valamint Hetyési László: *Visszaemlékeztetés Bátori Báró Buday Ignázt, Mária Theresia jeles Rende Vitézének, Ő Nagyságának hadi pályájára*.¹⁷

A tudományos igényű hadtörténetírás alapvetésére hazánkban ugyanakkor majd csak a dualizmus korában, a történetírás egészének szaktudományos megalapozásával szoros összefüggésben került sor. A hadtörténetírás terén mutatkozó hiányt felismerve ugyanis nem kisebb személyiség, mint Ipolyi Arnold, a Magyar Történelmi Társulat elnöke jelölte ki megvalósítandó célként a magyar hadtörténelem ápolását és fejlesztését *A magyar hadtörténelem tanulmánya* című, 1879. augusztus 23-án, a társulat vidéki nagygyűlésén, Marosvásárhelyen tartott előadása keretében.¹⁸

Ennek szellemében, több kísérlet után, végül 1888-ban sikerült újtára indítani a Magyar Tudományos Akadémia 1883 óta fennálló Hadtudományi Bizottsága kiadványaként az első magyar hadtörténeti folyóiratot, a *Hadtörténelmi Közleményeket*. A modern magyar hadi történetírás fejlesztését kitűző periodika, céljának megfelelően valóban mérföldkönek bizonyult a tudományos igényű magyar hadtörténetírás megalapozásában, melynek egyúttal, két hosszabb kényszerszünet ellenére máig legfontosabb orgánumává vált.

Első szerkesztője, római Horváth Jenő honvéd százados (utóbb altábornagy), egyúttal a Hadtudományi Bizottság előadója volt, akit a későbbiekben akadémiai levelező, majd rendes taggá is választottak.¹⁹ Az ő tollából látott napvilágot az első tudományos szem-

entscheidendes Machtaufgebot 1813. Wien, 1913., III. Bd. *Glaise von Horstenau, Edmund*: Feldzug von Dresden. Wien, 1913., IV. Bd. *Ehnl, Maximilian*: Schlacht bei Kulm. Wien, 1913., V. Bd. *Hoehn, Maximilian von*: Feldzug von Leipzig. Wien, 1913. – A Krieg 1809 című alorozat, a Monarchia összeomlását követően elkészült V. kötete nem került megjelentetésre, kéziratban ugyanakkor megtalálható az Osztrák Állami Levéltár Hadilevéltárában. KA Manuskriptesammlung Kriegs- und Feldzugsgeschichten (MS.-Kg.) Nr. 260. *Oberst Beck*: Rückzug des Erzherzogs Johann aus Kärnten. Macdonalds Offensive nach Laibach und Graz. Vicekönigs Eugen Offensive nach Ungarn. Kämpfe in Preßburg /Raab/. (Nagy-L. István szíves közlése.)

¹⁵ *Tudományos Gyűjtemény*, 11. (1827) XII. k. 70–78. o., 12. (1828) III. sz. 60–66. o., IV. sz. 57–65. o., VII. sz. 101–111. o.

¹⁶ *Tudományos Gyűjtemény*, 6. (1822) V. k. 3–33. o.

¹⁷ *Tudományos Gyűjtemény*, 19. (1835) VI. k. 90–96. o.

¹⁸ Lásd *Ipolyi Arnold*: A magyar hadtörténelem tanulmánya. *Századok*, 13. (1879) 8. sz. melléklet. A Magyar Történelmi Társulat 1879. évi aug. 23–30-i vidéki kirándulása Maros-Torda vármegyébe s Maros-Vásárhely és Segesvár városaiba. 3–93. o., valamint *Szilágyi Sándor*: A Magyar Történelmi Társulat 1879. aug. 23–30. kirándulása (!). *Századok*, 13. (1879) 8. sz. melléklet. A Magyar Történelmi Társulat 1879. évi aug. 23–30-i vidéki kirándulása Maros-Torda vármegyébe s Maros-Vásárhely és Segesvár városaiba. 160. o.

¹⁹ *Ács Tibor*: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 1. sz. 169., 171., 175. o.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk. *Markó László*. I–VI. k. H. n., 2001–2007. (A továbbiakban: ÚMÉL.) III. k. 374–375. o.

pontokat is figyelembe vevő magyar hadtörténeti összefoglaló munka *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezredéves küzdelmeinek katonai története* címen. A mű első része 1895-ben, a második 1896-ban, a két részhez készült *Hadtörténelmi Helység-Névtár* pedig 1897-ben jelent meg, gyakorlatilag a *Hadtörténelmi Közlemények* mellékleteként. Ugyanis a folyóirat egy-egy adott száma helyett ezeket küldték el az előfizetőknek az említett években.²⁰ A munka ugyanakkor a *Magyar Hadtörténelmi Könyvtár* sorozatban önállóan is megjelentetésre került két kötetben. A megjelenés időpontja nem véletlen. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága ugyanis a Millenium alkalmából határozta el, hogy a magyar katonák számára olyan hadtörténeti kézikönyvet készíten, amely nemzetünk ezeréves hadieseményeit a legújabb kutatások alapján mutatja be. A második kötetben a francia háborúk is tárgyalásra kerültek, bár nem túl nagy részletességgel. Ugyanis mind a szerző, mind a Hadtudományi Bizottság tagjai tisztában voltak vele, nem is törekedtek többre, hogy e mű csak vázlatos összefoglalás, amelynek feladata, hogy kiindulási alapul szolgáljon a további elmélyült kutatásokhoz és a majdani nagy-szabású szintézis megírásához, amire végül csak a két világháború között került sor.²¹

A *Hadtörténelmi Közlemények*hez visszakanyarodva, ezekben számtalan a huszárokkal, illetve a francia háborúk korával foglalkozó tanulmány, forrásközlés, illetve rövidebb közlemény jelent meg egészen a kezdetektől. Az első világháború végéig megjelent szá-mokból kettő nagyobb lélegzetű írás érdemel említést, Dormándy Géza vezérkari százados tanulmánya *Magyar csapatok az 1813. évi drezdai csatában* 1914-ből, a másik pedig 1913-ból Pilch Jenő *Magyar csapatok az 1812. évi háborúban* című, pályadíjjal jutalmazott munkája.²²

A Monarchia és egyben a császári és királyi huszárság végnapjaiban, 1918-ban jelent meg a huszárság történetét feldolgozó első monográfia, amelynek szerzője báti Berkó István volt.²³ Művében születésétől kezdve végigkíséri a huszárság történetét, szervezeti változásait, minden részletre kiterjedően, majd bemutatja az egyes ezredek, köztük a honvéd huszárezredek történetét is. A fejlődés- és szervezettörténeti, viselettörténeti részek ma is jól használhatók, az ezredek történetét bemutatóak azonban vázlatosságuk miatt csak tájékoztató, kiindulási pontnak alkalmasak. Meg kell jegyezni, hogy nem igazán eredeti műről van szó, döntő részét Wrede említett feldolgozásából vette át, gyakran változtatás nélkül. Továbbá, miután forrásmegjelölés, hivatkozás nincs a műben, csak valószínűsíteni tudjuk, hogy ezenkívül kisebb részben az ezredtörténetek szolgáltak forrásá-

²⁰ Lásd: *A Hadtörténelmi Közlemények első tíz évfolyamának név- és tárgymutatója. 1888–1897.* Budapest, 1897. 3. o.

²¹ *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezredéves küzdelmeinek katonai története. Első rész. A honfoglalástól a mohácsi vészig. (Magyar Hadtörténelmi Könyvtár 3.) Budapest, 1895. V–VI. o. Ism.: *Bárczay Oszkár. Századok*, 30. (1896) 3. sz. 249–250. o.; Második rész. A mohácsi vésztől a legújabb korig. (Magyar Hadtörténelmi Könyvtár 4.) Budapest, 1897.

²² *Dormándy Géza*: Magyar csapatok az 1813. évi drezdai csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 15. (1914) 76–113., 262–281., 442–457. o.; *Pilch Jenő*: Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban. *Uo.*, 14. (1913) 1–43., 195–233., 395–434. o. A pályadíjra lásd Pilch Jenő, 1872–1937. (Nekrológ) *Uo.*, 38. (1937) (A továbbiakban: Pilch-nekrológ) 146. o.

²³ *Berkó István*: A magyar huszárság története. Budapest, 1918.

ul. Úgy tűnik a szerző maga is tisztában volt azzal, hogy kevés új adalékkal egészítette ki mások munkáit, ennek megfelelően a könyv címe után, nem az áll, hogy írta, hanem, hogy összeállította báti Berkó István.

*

A megelőző korszak alapvetése után a magyar hadtörténetírás és kutatás nagy fellendülése a két világháború közötti időszakban következett be. Természetsszerűleg azonban ennek jellegét is nagymértékben meghatározta Trianon traumája.

A korábbi osztrák vezérkari művek ugyanis, melyek a pozitivista történetírás jegyében főként az adatok feltárására, a tények bemutatására koncentráltak, a huszársággal szemben nem voltak elfogultak sem pozitív, sem negatív előjellel. A huszárság számukra mindössze a közös hadsereg egészének egy alkotórésze volt, így megítélésének és szerepének ábrázolása túlzásoktól mentes, reális képet kapott. Egyedül a nem vezérkari kiadványnak minősülő ezredtörténetek jelentettek némi kivételt, melyek időnkénti túlzásai egyrészt a műfaj sajátosságaival, másrészt a megrendelő felé való megfelelés követelményével voltak magyarázhatók.

Ezzel szemben a világháború után a vesztes, megalázott, csonka Magyarországon született, a katonai erények ismételt felfokozását, a megtépázott nemzeti öntudat fel-emelését és megszilárdítását célzó művekben jellemzővé lett,²⁴ hogy a vészterhes jelenből a dicső, vagy legalábbis annak vélt, sokszor idealizált múlthoz menekültek, amelyben gyakran fontos szerepet kapott a hangsúlyozottan magyar huszár is, amely egyúttal az ősi magyar vitézség szimbólumává magasztosult, és a „magyar faj” hadra termettségének mintegy inkarnációjává vált.

A korszak hadtörténetészei közül Markó Árpád, doberdói Bánlaky (1931-ig Breit) József és a már említett Pilch Jenő és Berkó István emelendő ki. Valamennyien katonatisztek voltak, Markó és Pilch az ezredesi rendfokozatig jutott, Berkó, aki a *Magyar Katonai Szemle* szerkesztője is volt, címzetes vezérőrnagy,²⁵ Bánlaky pedig altábornagy volt. Markó a bécsújhelyi Katonai Akadémián végzett, majd Szekfű Gyula és Domanovszky Sándor tanítványa volt a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Pilch ugyanakkor a Ludovika Akadémián tanult. Mindketten dolgoztak a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban, és egyaránt akadémikusok lettek.²⁶ Rendkívül jelentős a korszakban a szintén akadémikus Gyalókey Jenő munkássága is, aki a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztője volt hosszú ideig, de miután az ő kutatási területe alapvetően más időszakot ölelt fel, így vele most külön nem foglalkozunk.

1926-ban jelent meg Berkótól *A magyarság a régi hadseregben* mint a *Magyar Katonai Közlöny* melléklete, amely egyébként a *Ludovika Akadémia Közlönyének* utóda volt.²⁷

²⁴ Vö.: Előszó. In: *A magyar katona vitézségének ezer éve*. I. k. Szerk. *Pilch Jenő*. Budapest, é. n. XIII–XIV. o. és *Breit József*: *A magyar nemzet hadtörténelme*. I. k. A honfoglalás. Budapest, 1928. I. o.

²⁵ ÚMÉL I. 678–679. o.

²⁶ Pilch-nekrológ 145–146. o.; *Tóth Gyula – Vargyai Gyula*: Utószó. Markó Árpád (1885–1966), a magyar hadtörténetírás klasszikusa. In: *Markó Árpád*: Magyarország hadtörténete. Budapest, 1943. (Reprint, 1994.) 289–291. o.

²⁷ *Berkó István*: *A magyarság a régi hadseregben*. Melléklet a Magyar Katonai Közlöny 1926. évi 11–12. füzetéhez. Budapest, 1926.

Berkó ezen művében 1618-tól az első világháború végéig követi végig a magyarországi hadkiegészítésű csapattestek részvételét és számuk alakulását a birodalmi haderőben. Azonban e nem túl nagy terjedelmű, de viszonylag adatgazdag munka kapcsán is elmondható, hogy szerzője ezúttal is erősen Wrede művére alapoz.

Előbbinél sokkal nagyobb jelentőséggel bír, hogy 1928-ban kiadásra került doberdói Breit József *A Magyar Nemzet Hadtörténelme* címet viselő nagyszabású vállalkozásának az első kötete, amelyet másfél évtized leforgása alatt még huszonhárom újabb kötet követett. Így, valószínűleg felülmúlhatatlan egyéni teljesítményként, mindmáig ez a magyar hadtörténelem legátfogóbb és legbővebb feldolgozása.²⁸

A munka ismertetésére rátérve, kiemelő, hogy forráshivatkozásokkal dolgozik és részletes bibliográfiát is ad, egyúttal azon korszakoknál, ahol ez releváns, mindenkor széles körű nemzetközi kitekintés keretében vizsgálja a magyar hadtörténelmet. Számunkra az 1941-ben megjelent XX. kötet érdekes, ebben tárgyalja ugyanis az 1792–1815 közötti korszakot, amelyet három fő részre tagol, a forradalmi háborúk, a francia köztársaság elleni háborúk és a napóleoni háborúk korára. Jelentőségénél fogva ez utóbbi kapja a legnagyobb súlyt a műben. Hasznos, hogy minden fejezet végén külön is foglalkozik a magyarok szerepével, bár az *Ausztria hadügye* című fejezetben nem emeli ki a huszárság szerepét, amelynek pedig ez az egyik fénykora.

A korszak reprezentatív hadtörténeti szintézise azonban terjedelme ellenére mégsem ez, hanem az 1933-ban megjelent kétkötetes, Pilch Jenő szerkesztette *A magyar katona vitézségének ezer éve* című mű volt.²⁹ A művet Pilch, Gyalókey, Berkó és Markó írták. Ideológiai töltéstől természetesen nem mentes, de színvonalas, még ma is jól használható munka. Tudományos apparátust sajnos nem használ, mindössze egy bibliográfiai jegyzéket közöl. A francia háborúk korszaka megfelelő teret kap, egyúttal a mű címéhez hűen mindenkor a magyar katona, a magyar alakulatok, köztük kiemelt helyen a huszárok állnak az ábrázolás középpontjában. A munka külön foglalkozik az idegenbe szakadt huszárokkal és a magyar katonák által szerzett kitüntetésekkel a vitézségi éremtől a Mária Terézia Katonai Rendig. Kisebb pontatlanságok azért előfordulnak. (Így például csak egyet említve, az 1812-es hadjárat kapcsán a Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg vezette császári-királyi segédhadtest kivonuló létszámát és összetételét ismertetve öt huszárezredről ír, pedig ekkor csak négy huszárezred volt a hadtestben, mivel a 7-es huszárezredet csak később, októberben küldték kiegészítésként a hadtest után.)

²⁸ Breit (1931-től *Bánlaky*) József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. I–XXIII. Budapest, 1928–1943. (I–II. k.: Athenaeum, III–XXIII. k.: Grill.); *Uő*: A m. kir. kassai 39. honvéd gyaloghadosztály harcai Erdély keleti határán. A Magyaros-tető elfoglalása 1917. március 8-án. Különlenyomat a szerzőnek „A magyar nemzet hadtörténelme” című munkája XXIV. kötetéből. Budapest, 1944. (A sorozat 1928-ban napvilágot látott első két kötete 1929-ben, a Grill gondozásában újolag megjelentetésre került, mindenestre a második kiadás tényének feltüntetésére nélkül.)

²⁹ *A magyar katona vitézségének ezer éve*. I–II. k. Szerk. *Pilch Jenő*. Budapest, é. n. A mű, valószínűleg nyomdai hibából fakadóan, „A magyar katona. Vitézségünk ezer éve” címváltozattal is megjelent.

1936-ban egy újabb huszármonográfia jelent meg *Magyar huszár. A magyar lovaskatoná ezer évének története* címmel, Ajtay Endre és Péczely László szerkesztésében.³⁰ A mű egy részét is ők írták, de rajtuk kívül még hét szerző működött közre, akik közül Markó Árpádot és Erdélyi Gyulát, a szegedi egyetem magántanárát érdemes kiemelni, utóbbi a magyar hadszervezet és hadművészet fejlődéséről 1929-ben publikált egy munkát, amely kiegészítve és többször átdolgozva, különböző címváltozatok alatt, számos újabb kiadásban is napvilágot látott.³¹

A *Magyar huszár*hoz visszatérve a korábinál ugyan impozánsabb, terjedelmesebb és képanyaga is gazdag, mégis, főleg az általunk vizsgált korszakra vonatkozólag sok tekintetben nem nyújt annyit, mint Berkó összefoglalása. Egyéb problémák is szembetűnnek a munkában, amely a honfoglaló lovasság ismertetésével kezdődik. Ennek során a mű azt ugyan nem mondja ki, hogy ők a huszárok egyenes ági elődei, mégis a tárgyalás ezen módjában implicite benne van az az akkor még elterjedt nézet, miszerint a huszárság fejlődése őstörténetünktől kezdve töretlen folyamat. A más szerző által jegyzett középkorról szóló fejezetben viszont, megkérdőjelezve ezt a töretlenséget, a magyar etnikumú könnyűlovasság eltűnéséről olvashatunk. A két különböző koncepció megjelenése nyilvánvalóan a szerkesztők felelőssége, akik valószínű maguk sem mertek egyértelműen állást foglalni a kérdésben. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy éppen ekkor, a '30-as évek közepén zajlott le a huszárság eredetéről folyó vita, amely még a monográfia megjelenésekor nem zárult le. Ennek kirobbantója a kiváló mediévista, Tóth Zoltán volt, aki először 1932-ben közölte nézeteit az *Akadémiai Értesítőben*, de igazán nagy publicitást az 1934-es, *Hadtörténelmi Közleményekben* megjelent tanulmánya kapott. Nézete szerint a huszárság nem a honfoglaló magyar könnyűlovasság egyenes ági leszármazottja, mivel az Árpád-ház uralkodása alatt a magyarság a nyugati nehézfegyverzetű lovagi harcmódot vette át, ez vált csatadöntő elemmé, a könnyűlovasságot csupán a besenyők, székelyek, később főleg a kunok képviselték, és majd csak a XIV. század végétől jelent meg egy új típusú könnyűlovasság, amely több mint valószínű, a török elleni harcok következtében alakult ki. Nem véletlen tehát, hogy éppen ekkor tűnt fel a huszár elnevezés is.³²

³⁰ A magyar huszár. A magyar lovaskatoná ezer évének története. Szerk. Ajtay Endre – Péczely László. Budapest, [1936.]

³¹ Az 1929-es első kiadás a magyar őstörténet időszakától kezdődően csak a kalandozó hadjáratok lezárulásáig tárgyalja a magyar hadtörténetet, az 1933-as már a török hódoltság korának végéig vázolja fel a magyar hadszervezet és hadművészet fejlődését, ugyanakkor a fontosabb hadműveletek ismertetése során kitér a későbbi zentai, valamint trencsényi csatára is. Az először 1942-ben megjelentetett, majd 1943 és 1944 folyamán többször is kiadásra került újabb változatban pedig már az I. világháborút közvetlenül megelőző időszak bemutatásáig jut el. Vö.: Erdélyi Gyula: A magyar katona. A magyar hadszervezet és hadművészet fejlődése. Budapest, 1929.; *Uő*: A magyarok hadművészete. Budapest, 1933.; *Uő*: A magyarok hadi szervezete és hadvezetési művészete ezer éven át. Budapest, 1942.; 2. kiad.: Budapest, 1942.; 3. kiad.: Budapest, 1943.; 4. kiad.: Budapest, 1944.; 5. kiad.: Budapest, 1944.; 6. kiad.: Budapest, 1944.

³² Állításait Tóth az írott források mellett alapvetően fegyverleletekkel támasztotta alá. Eszerint a honfoglalás kori szabályaleleteket az Árpád- és Anjou-korban nyugati eredetű kardok váltották fel, amelyek mellett szórványosan szablyák is előfordultak, de ezek nem magyar, hanem keleti eredetűek voltak. Majd a XIV. század végétől jelent meg, és vált egyre gyakoribbá egy új, immár harmadik szablyatípus, amely azonban nem rokonítható az előző kettővel, hanem külseje alapján egyértelműen török eredetű volt. Vö.: Tóth Zoltán: A huszárság eredethagyománya. *Magyar Szemle*, 1936. április. 391. o.

A másik oldal exponensei egy Zsuffa Sándor nevű katonatiszt és a neves bizantinológus, Darkó Jenő voltak, kettejük közül utóbbi képviselt tudományos színvonalat, előbbi inkább az érzelmekre próbált hatni. A vita főleg a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain folyt, melynek nyomán végül a Tóth-féle változat terjedt el és vált hosszú évtizedekre szinte kizárólagosan elfogadottá.³³

A könyvre visszatérve, a mű általánosságban végigmegy a huszárság történetén és szervezetének, viseletének változásain. Az egyes ezredek történetére azonban nem tér ki, a fontosabb háborúkról is csak rövid összefoglalást ad egy-két kiragadott fontosabb momentum, huszárbravúr megjelenítésével. Az olvashatósságra, az ismeretterjesztésre való törekvés miatt a tudományos igényesség háttérbe szorul. Ezenkívül egyértelműen idealizált képet fest a huszárságról, amely például a török időkben mint az egyetlen nemzetmegtartó tényező jelenik meg. Nagy hangsúly kerül viszont az első világháborúra, ebből fakadóan némi aránytalanság jellemzi a művet.

*

A második világháború utáni időszakra rátérve elsőként megemlítendő, hogy a huszárság ekkor szűnt meg és vált élő, kortárs valóságból végképp és kizárólagosan történelemmé, a múlt részévé.³⁴ Tényleges eltűnésével párhuzamosan a történetírásban is háttérbe szorult, mintegy mellékkéssé vált a huszárság múltjával való foglalkozás. A huszárkultusz 1945 utáni elsorvasztása valószínű elsődlegesen a nemzeti érzés tudatos háttérbe szorításával, a nemzeti büszkeséggel kapcsolatos valamennyi intézmény megalázására való

³³ A vita egészen pontosan a következőképpen zajlott: *Tóth Zoltán* 1934-ben „A huszárok eredetéről” címmel a *Hadtörténelmi Közleményekben* közölt írására jelentette meg válaszul Zsuffa Sándor őrnagy 1935-ben „A huszár szó és a magyar huszárság eredete” című könyvét. Erre *Tóth* reagálása, talán nem véletlenül, a *Szekfű Gyula* által szerkesztett *Magyar Szemle* 1936 áprilisi és májusi számaiban következett „A huszárság eredethagyománya” címmel. *Zsuffa* viszontválasza „Magyar volt-e az európai huszárság őse” címmel jelent meg 1936-ban. 1937-ben kapcsolódott be a vitába *Darkó Jenő*, aki *Zsuffa* nézeteihez közel álló szellemben, bár nála lényegesen felkészültebben támadta *Tóth* elképzelését a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain „A magyar huszárság eredete” című írásában. *Tóth* válasza „A huszárság eredethagyománya 1937-ben” címmel jelent meg 1938-ban a *Hadtörténelmi Közleményekben*, amikor is *Gyalóka Jeno* főszerkesztő lezárta a vitát, legalábbis folyóirata hasábjain: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1938. 59. o. A *Tóth*-féle koncepció kisebb-nagyobb mérvű módosítására, illetve felülvizsgálatára ugyanakkor ezt követően is időről-időre történtek kísérletek, ezeknek azonban széles körű elfogadottságra egészen a legutóbbi időkig nem sikerült szert tenniük. Változást hozhat viszont e téren *B. Szabó János* 2010-ben megjelentetett monográfiája, amelyben a szerző a legújabb hazai és nemzetközi kutatási eredmények felhasználásával, komoly szakmai érvek alapján új megvilágításba helyezi a huszárságon jelentősen túlmutató, a középkori magyarországi hadseregfejlesztésének egészét érintő kérdést. Lásd *B. Szabó János*: A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról. H. n., 2010. – A probléma többé-kevésbé megnyugtató tisztázása ugyanakkor, nyilvánvalóan még további elmélyült, multidiszciplináris kutatásokat és széles körű szakmai diskurzust igénylő feladat.

³⁴ A tényyszerűség kedvéért meg kell említeni, hogy a második világháború utáni Magyar Honvédség, majd a Magyar Néphadsereg kötelékében is megpróbálkoztak lovas alakulatok felállításával 1948 és 1954 között. Erre viszont azóta már korántsem a történelmi hagyományok folytonossága jegyében, hanem alapvetően szovjet javaslatra és szovjet szervezési elvek alapján került sor. Azonban megfelelő szakemberek és szervezett kiképzés hiányában, valamint nyilvánvalóan a technikai fejlődés következtében „az atomkorszak huszárai” már nem tudták betölteni hivatásukat.

törekvéssel függött össze. Hozzájárulhatott az új vezető garnitúra és moszkvai irányítóik huszársággal kapcsolatos ellenszenvéhez az is, hogy elit csapatnemként egyfajta úri attitűd, úri mentalitás kapcsolódott hozzá, valamint természetesen az a tény is, hogy a magyar királyi honvédség többi alakulatával egyetemben aktívan részt vettek a Szovjetunió elleni harcokban. Mindezek talán érthetővé teszik, hogy a szocialista rendszer első évtizedeiben nem születtek tömegesen a huszárságot dicsőítő művek. Bár őket negatív szempontból megítélők sem, egyszerűen csak mellőzésre jutottak. A korszakunk huszárságával kapcsolatos tudományos kutatást valószínű az is nehezítette, hogy a vonatkozó forrásanyag szinte kizárólagosan Bécsben található.

A francia háborúk időszaka, forradalmi vonatkozásait leszámítva, hasonlóan érdeklenné vált az új, immár marxista alapokra épülő történetírás számára, a sommásan többnyire reakciónak, elnyomónak, sőt gyarmatosítónak bélyegzett Habsburg-hatalom egyéb háborúi és az ezekben való magyar részvétel vizsgálatával egyetemben.³⁵ Ezzel együtt a hadtörténetírás homlokterébe, az új irányzat osztályharcos szemléletéhez jobban illeszthető, ráadásul kétségtelenül dicső szabadságharcaink kerültek, aminek hatása részben máig érezhető.

Mégis, mindezen körülmények ellenére, a két világháború közötti időszak néhány, még életben lévő hadtörténészének jóvoltából pár munka ekkoriban is napvilágot látott a huszárság, illetve a francia háborúk témakörében.

Így a tevékenységét 1944 óta szüneteltető *Hadtörténelmi Közlemények* 1954-es újraindításakor, rögtön az első évfolyamban találkozunk egy, a huszárságot is érintő tanulmánnyal az akkor 74 éves Berkó István tollából, aki ezúttal a magyar csapattestek szereplését mutatta be a napóleoni háborúkat lezáró 1813–15. évi hadjáratokban.³⁶ A munkát sajnos elég sok pontatlanság jellemzi. Így például a szerző öt magyar kiállítású gránátos osztályról ír, ami sajnos eléggé elterjedt tévedés a szakirodalomban, pedig ez csak a francia háborúk egy részére igaz, de nem az egész korszakra, ugyanis 1810-től hat gránátos osztályt állítottak fel háború esetén. Érthetetlen az is, hogy amikor a Magyarországról és társországaiból kiegészített csapattesteket felsorolja, nem említi a határőr-gyalogezredek és a sajkás zászlóaljat, amelyek hadkiegészítése szintén a magyar korona országaiból történt, jöllehet nemzetiségi lakta területekről.

Jelentős pontatlanság továbbá, hogy a hadszínterre nyolc századdal kivonuló huszárezredekéről ír, ez tévedés, mivel valamennyi huszárezred második őrnagyi osztálya (vagyis két század) egyelőre a hátsószágban maradt feltöltés céljából. Nem elég egyértelmű továbbá a megfogalmazás sem, az egyes haditettek leírásakor ugyanis csupán huszárezredek emleget, de sem az ezred nevét, sem hadrendi számát nem közli. Csak annyit mond például, hogy egyik huszárezredünk hatalmas francia gyalogsági négyszöget rohamo-

³⁵ A korabeli történelemszemléletre vonatkozóan lásd, előbbi leginkább meghatározó munkaként, *Mód Aladár*: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért. Budapest, 1943.; 2. bőv. kiad.: Budapest, 1945.; 3. bőv. kiad.: Budapest, 1947.; 4. bőv. kiad.: Budapest, 1948.; 5. bőv. kiad.: Budapest, 1948.; 6. bőv. kiad.: Budapest, 1951.; 7. bőv. és átdolg. kiad.: Budapest, 1954.

³⁶ *Berkó István*: Magyarok az 1813–15. évi felszabadító háborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1954) Új folyam, 3–4. sz. 179–206. o.

zott meg, de hogy konkrétan melyik ezred, azt nem közli.³⁷ Dicséretéül szolgál viszont, hogy ebben az objektív történetírásnak nem kedvező korszakban ideológiai töltést nem próbál belevinni a dolgozatba. Mindössze a végén található egy kötelező, a műbe organikusán nem is illeszkedő toldalék (vörös farok) a világszabadságról.

Markó Árpád is aktív volt még ekkor, jóllehet meglehetősen háttérbe szorítottan. 1948-ban ugyanis visszaminősítették akadémiai tanácskozó tagnak, 1950-ben pedig megvonták honvédségi nyugdíját is. Helyzetében némi javulást jelentett, hogy az Akadémia 1953-ban kandidátusi címet ítél meg számára, majd 1965-ben a tudomány doktora fokozatot is megszerezte.³⁸ 1966-ban bekövetkezett halála után azonban neve, évtizedekig méltatlanul feledésbe merült.³⁹

1957-ben szintén a *Hadtörténelmi Közleményekben* jelent meg tanulmánya Bercsényi Lászlóról, a kuruc főgenerális, Bercsényi Miklós dédunokájáról, egyúttal az azonos nevű Bercsényi Lászlónak, Franciaország marsalljának az unokájáról, aki apjával, Ferenc Antal tábornokkal együtt visszatért a Habsburg Birodalomba és császári-királyi huszártisztként szolgált.⁴⁰

1960-ban került kiadásra Markó egy másik huszár vonatkozású műve, *Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárcapitány. 1780–1833)* címmel.⁴¹ Szalárdi Jakkó László a 10. számú huszárezred tisztje volt, akinek a könyv katonai pályafutását is végigkíséri, különösen a napóleoni háborúk időszakát illetően, de életrajzának ismertetése, valamint számos levelének közlése mellett bemutatja tudományos tevékenységét is. Jakkó ugyanis a jelentőségét elsősorban az 1809-ben megjelent, a magyar katonai szaknyelvet sok értékes adalékkal gazdagító, *Az új hadtudomány lelke* című hadtudományos művének köszönheti. Ez egyébként a *Geist des neuern Kriegssystems* címmel 1799-ben Hamburgban megjelent, a híres porosz tábornok, báró Friedrich Wilhelm von Bülow öccse, báró Adam Dietrich Heinrich von Bülow által írt háromrészes munka részleges magyar nyelvű fordítása volt.⁴²

³⁷ Vö.: uo. 183. o.

³⁸ *Tóth – Vargyai* 26. jegyzetben idézett írása, 292. o.

³⁹ Ezen próbált meg változtatni a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum azzal, hogy 1999 novemberében az intézmény fennállásának 81. évfordulóján az ő, valamint a két másik akadémikus hadtörténész, *Pilch Jenő* és *Gyalóky Jenő* tiszteletére egy emléktáblát avatott az épület falán, a Kapisztrán téri bejáratnál. Továbbá az ezt követő konferencia során egy-egy előadással adóztak emléküknél.

⁴⁰ *Markó Árpád*: A Bercsényi család legutolsó tagja gróf Bercsényi László huszárezredes. 1781–1835. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957) Új folyam, 1–2. sz. 227–240. o.

⁴¹ *Markó Árpád*: Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárcapitány. 1780–1833). (Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 18.) Budapest, 1960.

⁴² Egészen pontosan az eredeti mű első és harmadik része került fordításra, a politika és a hadviselés viszonyának kérdéseit tárgyaló második részt elhagyta. Lásd *Ács Tibor*: A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. In: *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény*. Szerk. *Ács Tibor*. Budapest, 1995. 76. o. – Érdekes, hogy az eredeti mű szerzőjének kilétét Jakkó, sőt későbbi életrajzírója, Markó sem ismerte, mivel a munka első kiadása a szerző nevének feltüntetése nélkül került megjelentetésre. Markó munkájának recenzense, Borus József, nyilván felületes olvasás nyomán, tévesen állítja, hogy Markó a szerzőt, Johann Wilhelm von Archenholz porosz századossal és hadtudóssal azonosította volna. Vö.: *Borus József*: Markó Árpád: Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárcapitány. 1781–1823). *Századok*, 99. (1965) 3. sz. 580. o. (Könyvismertetés.)

Ezt követően azonban, a témával foglalkozó régi hadtörténész generáció kihalásával, jó egy évtizedig lényegében szünet állt be a huszárságra vonatkozó művek megjelenésében. Egyedül Urbán Aladár tollából jelent meg két, huszárokkal kapcsolatos rövid ismeretterjesztő tanulmány 1962-ben, illetőleg 1964-ben, ezek azonban 1848-as vonatkozásúak voltak.⁴³

1973-ban viszont megszületett a korszak első, a huszárság egész történetét átfogó feldolgozása Nagyrévi-Neppel György tollából, az egyszerű *Huszárok* címen.⁴⁴ A szerző közgazdász, újságíró, egykori tartalékos huszártiszt, majd haditudósító volt.⁴⁵ Műve nagyívű áttekintés, gyakorlatilag a huszársággal kapcsolatos valamennyi kérdésre kitér, de egyikben sem mélyed el részletesen. A francia háborúk negyedszázadának például még egy egész oldalt sem szentel. Egyébként viszonylag rövid műről van szó, a törzsanyag 58 oldal, de ez is tele van tűzdelve képekkel. Ez a terjedelem egyértelműen kevés a huszárság félévezredes történetének részletes bemutatásához. Negatívum az is, hogy a huszárság eredetének kérdésében kizárólag Darkó Jenő nézeteit veszi át, az akkoriban szinte általánosan elfogadott Tóth Zoltán-féle elméletet pedig teljes mértékben figyelmen kívül hagyja, azokról még a jegyzetekben sem szól. Ugyanígy a huszár név eredetének kérdésében, bár megemlíti, de nem foglal egyértelműen állást a tudományosan elfogadott változat mellett.

1984-ben jelent meg Liptai Ervin főszerkesztése mellett, a Borus József által szerkesztett első, 1985-ben pedig Tóth Sándor szerkesztésében a második kötete a *Magyarország hadtörténete* című munkának,⁴⁶ mely a magyarországi marxista hadtörténetírás legnagyobb vállalkozása, s mint ilyen szükségszerűen magán viseli az e felfogásból fakadó jegyeket. Az egész műről e helyütt nem kívánunk szakmai ítéletet alkotni, mindössze csak a huszárság ebben történő megjelenítését vizsgáljuk. Amit a huszárságról írnak, az korrekt és helytálló, ugyanakkor elég lényegre törő, a csapatnem a magyar hadtörténelemben betöltött szerepéhez képest egyértelműen kevés helyet kap. Nem kerül bemutatásra részletesen a harcászati alkalmazása, az egyes csapattestek szervezeti felépítése, valamint ezek változásai, fejlődése sem. A XVIII. század dinasztikus háborúiban és a francia háborúkban az egyes huszárcsapattestek szereplését részletesebben és konkrétan lehetne mutatni. Elég rapszodikus ennek a résznek a szerzője, Borus József a tekintetben, hogy némely csata, illetve ütközet kapcsán megjegyzi, hány és mely huszárezred vett részt benne; az összecsapások többségénél viszont ezt mellőzi. A francia háborúk kapcsán a hadművészet általános fejlődését bemutatja, de a részletekbe, melyek ennek megértését jobban megvilágítanák, nem igazán megy bele. Nem szerepelnek a műben az idegen hadakban harcoló magyar huszárok sem.

⁴³ Urbán Aladár: Lenkey százada. *Élet és Tudomány*, XVII. (1962. március 11.) 10. sz. 291–295. o., valamint *Uő: A Nádor-huszárok hazatérése 1848-ban. Az Élet és Tudomány Tudományos Kalendárium* az 1964. évre. 277–280. o.

⁴⁴ Nagyrévi-Neppel György: *Huszárok*. Budapest, 1973.

⁴⁵ Életére lásd: *Bene János – Szabó Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar, 1938–1945. Nyíregyháza, 2003.* 456. o.

⁴⁶ Magyarország hadtörténete két kötetben. I. k. A honfoglalástól a kiegyezésig. Főszerk. Liptai Ervin. Szerk. Borus József. Budapest, 1984.

1987-ben jelent meg Barcy Zoltán és Somogyi Győző *Magyar huszárok* című könyve.⁴⁷ A szerzőpárosból a szöveges rész a történész Barcy munkája, a festőművész Somogyinak pedig a korabeli egyenruhák, felszerelés és fegyverzet rendkívül szép és igényes rajzokkal történő illusztrálását, szemléltetését köszönhetjük. (Utóbbi egyébként maga is lelkes hagyományörző huszár, a Balatonfelvidéki Radetzky Huszár Egyesület strázsa-mestere.)⁴⁸ Közös műveikben, miután több is van, gyakorlatilag egyenlően fontos szerepet játszik a szöveges és képi ábrázolás. A munka a huszárság egész fejlődését bemutatja, bár terjedelméből fakadóan viszonylag szűk keretek között, inkább ismeretterjesztő, mint tudományos céllal. Hasznos viszont, hogy olyan kevésbé ismert területeket is érint, mint például a katonai parancsközlő hangszerek.

*

A rendszerváltozás időszakától kezdve a huszárság, részben a sorra születő katonai hagyományörző egyesületeknek köszönhetően mintegy reneszánszát éli. A témával foglalkozó irodalom is mennyiségi változáson ment át, amit jól kifejez a tény, hogy a rendszerváltozást követő évtizedben több huszársággal foglalkozó munka jelent meg, mint a megelőző négy és félben. Ebben a fejlődésben nagy szerepet játszottak és játszanak a vidéki tudományos műhelyek: múzeumok, levéltárak, regionális kutatócsoportok, melyek közül is kiemelkedik Nyíregyháza és Sárovar. Nyíregyházán a *Jósa András Múzeum Kiadványai* sorozatban, Sárovaron pedig a Huszár Múzeum Baráti Kör kiadásában a *Huszártörténeti Tanulmányok* sorozatban jelentek, illetve jelennek meg a huszárokkal kapcsolatos művek, bár ezek döntően a csapatnem második világháborús történetével foglalkoznak. Ez köszönhető annak, hogy a rendszerváltozás idején még elég sok egykori huszár élt, akik érthető okokból korábban nem nyilvánulhattak meg, ekkor viszont éltek a lehetőséggel, és kiadták vagy a kutatók rendelkezésére bocsátották addig őrzött kéziratokat, naplóikat. Néhányan pedig még kiegészítő kutatásokat is végeztek, kötelességüknek érezvén, hogy utolsó túlélőkként megosszák élményeiket a nagyközönséggel, egyúttal emléket állítsanak néhai bajtársaik, valamint saját maguk hősiesség helytállásának. Nyíregyházán Bene János, Sárovaron pedig Söptei István neve emelhető ki, főként ők gondozták és rendezték sajtó alá az előbb említett forrásokat.⁴⁹ Rajtuk kívül Adonyi-Náredy Ferenc, Nagy Kálmán és Splényi Géza neve érdemel említést, akik mint egykori huszárok írták műveiket.⁵⁰

⁴⁷ *Barcy Zoltán – Somogyi Győző: Magyar huszárok.* Budapest, 1987.

⁴⁸ Munkássága elismeréseként 2012-ben Kossuth-díjat, 2014-ben pedig Magyar Örökség Díjat nyert, továbbá ugyanezen évben a Nemzet Művészeinek választották.

⁴⁹ Fentiekre többek között lásd: *Bene János: A nyíregyházi huszárok.* Nyíregyháza, 1991.; Az I. huszárhadosztály emlékezete. Visszaemlékezések, naplók. A szöveget gondozta, a bevezetőt írta *Bene János.* Nyíregyháza, 1994.; Mindig kevesebbek leszünk ... Szabadhegy István huszár alezredes naplója, 1944. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta *Bene János.* Nyíregyháza, 1995.; Lázár Sándor 4-es huszár főhadnagy naplója, 1944. Szerk., a bevezetőket és a jegyzeteket készítette *Bene János.* Nyíregyháza, 1999.; Az I. huszárhadosztály a második világháborúban. Harctéri naplók, visszaemlékezések. 1944–1945. Válogatta, a jegyzeteket írta, szerk. *Söptei István.* Sárovar, 1992.; *Kenessey Miklós: A Magyar Királyi Méneskar és a méneskari huszárok története.* Szerk. *Söptei István.* Sárovar, 2000.

⁵⁰ *Adonyi-Náredy Ferenc – Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban.* Sárovar 1990. és *Splényi Géza: Az utolsó magyar huszárok.* Adatgyűjtemény. Sárovar, 1996. (2. bőv. kiadás.)

1992-ben jelent meg Zachar József *Nyolcvan nyár nyeregben* című, Safáry Endre egykori katonatiszttal közösen jegyzett munkája.⁵¹ Ebben a szerzők Skultéty László huszárszázlótartónak állítanak emléket, aki minden valószínűség szerint a világtörténelem egyik leghosszabb aktív katonai szolgálatban eltöltött idejét mondhatta magáénak, ugyanis szolgálatteljesítésének 81., életének pedig 93. esztendejében hunyt el.⁵²

Zachar József a '70-es években színrelépett (had)történész generáció meghatározó alakja volt, alapvetőek a XVIII. században idegen uralkodók hadseregében szolgálatot vállalt magyar katonákról szóló munkái. A '80-as évek végén, illetve a '90-es években ugyanakkor a császári-királyi hadsereggel kapcsolatos témák feldolgozása került munkássága homlokterébe.

Zachar Józsefnek egyébként megadatott, hogy még egyetemistaként, a rá több szempontból is nagy hatást gyakorló, akkor már élete vége felé járó Markó Árpáddal is személyes kapcsolatba kerüljön. Így egyfajta kontinuitás is fennáll a hadtörténészek két jeles nemzedéke között, még a kutatási téma tekintetében is, hiszen a külföldön szolgált magyarokkal kapcsolatos, Zachar által kiteljesített kutatások Markó révén vették kezdetüket.

A Skultétyről szóló mű ismeretterjesztő jellegű ugyan, de a szerzők ettől függetlenül, magas színvonalon, levéltári forrásokra alapozva dolgoztak. A munka áttekintést ad a korabeli hadügyről, majd Skultéty és mindenkori alakulata szereplését követhetjük végig a korszak számtalan háborújában. Rendkívül hasznos, egyúttal megkönnyíti az áttekinthetőséget, hogy ismertetésre kerülnek az ezred menetvonalai, hadrendi beosztásai, mindenkori állomáshelyei, illetve diszlokációja is.

A '90-es évek második felében a honfoglalás, az 1848–49-es szabadságharc és a magyar államalapítás kiemelt évfordulóikhoz kapcsolódva, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum egy át gondolt, egymásra épülő kiállítás- és konferencia-sorozattal jelentkezett, amelyekhez egyúttal kiadványok sora társult.⁵³ Így az 1996-os millicentenáriumi *Huszárok, egy könnyűlovas csapatnem évszázadai* című kiállításához kötődően, még abban az évben, Ságvári György, a Hadtörténeti Múzeum akkori munkatársa, egyben a kiállítás rendezője azonos címmel megjelentetett egy rövid füzetecskét a huszárságról,⁵⁴ majd 1999-re a már említett Somogyi Győző rajzaival is kiegészítve ebből nőtt ki a *Nagy huszárkönyv* című, gazdagon illusztrált, szép kiállítású alkotás.⁵⁵ Összességében korrekt, a legújabb kutatási eredményeken alapuló mű, amely mindenképpen hiánypótló volt megjelenése-

⁵¹ Safáry Endre – Zachar József: *Nyolcvan nyár nyeregben*. Skultéty László huszár zászlótartó élete. Budapest, 1992.

⁵² A sokat megélt egykori hadastyán személye a köztudatba sajnálatos módon a nagy visszhangot kiváltó 2013. májusi romániai exhumálása, majd ugyanazon év júniusi szlovákiai újratemetése, illetve vitatott nemzeti hovatartozása révén került.

⁵³ Veszprémy László: Előszó. In: „Kard és Koszorú”. Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei. Szerk. Hausner Gábor – Kincses Katalin Mária – Veszprémy László. (A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 4.) Budapest, 2001. 7. o.

⁵⁴ Ságvári György: *Huszárok. Egy könnyűlovas csapatnem évszázadai*. Budapest, [1996].

⁵⁵ Ságvári György – Somogyi Győző: *Nagy huszárkönyv*. Budapest, 1999.

kor, hiszen hasonló színvonalú összefoglalás az 1936-os *A magyar huszár* óta nem jelent meg. Kisebb tény- és adatbeli tévedések ugyanakkor előfordulnak benne.

Az előbb említett koncepció részeként 2000-ben a Magyar Millenium alkalmából jelent meg egy újabb színvonalas monográfia, Zachar József szerkesztésében *A magyar huszár* címmel.⁵⁶ A rendkívül impozáns és igényes munka megfelelő tartalmát kiváló szerzők biztosították, többszerzős mű lévén ugyanis lehetővé vált, hogy az egyes korszakokat, témaköröket a legszakavatottabb, az azon a területen leginkább járatos történészek dolgozzák ki. Ennek köszönhetően több kérdést érint mint a Ságvári-könyv, így foglalkozik az idegen hadakban harcolókkal, valamint kultúrtörténeti adalékokkal szolgál és bemutatja a huszárok hétköznapjait is. Adatgazdagságának köszönhetően a szakember is haszonnal forgathatja. A nagyközönségnek szánt mivoltából fakadóan azonban forráshivatkozások itt sincsenek.

Szintén 2000-ben jelent meg az eddigi utolsó magyar hadtörténeti szintézis, a Rácz Árpád szerkesztette *Nagy Képes Milleniumi Hadtörténet. 1000 év a hadak útján*.⁵⁷ Ebben a '80-as évek közepének összefoglalásához képest a nemzeti tudat erősödésének köszönhetően a huszárság is az őt megillető helyre került, jelentőségének megfelelően foglalkoztak vele. A mű fő rendező elve a kronológia, de ugyanakkor több korszakot felölelő, tematikus fejezetek is helyet kaptak benne, melyek közül a témánkat a következők érintik: *A huszárság születése, A magyar huszárság, Magyar uniformisok a Habsburg-haderőben*, valamint a *Magyarok a Habsburg-haderőben* című fejezetek.

Újszerűségével ezek közül is kiemelkedik Kedves Gyula huszárságot bemutató fejezete, amelyben valószínűsíthetően Mészáros Lázár: *A huszárok kézikönyvecskéje* című, napjainkra szinte elfeledett munkájára támaszkodva, a huszár csapatnem harcászati alkalmazásának addigi legteljesebb bemutatását adta.⁵⁸ A kronologikus sorrendbe illeszkedő, Ódor Imre által írt, a francia háborúk korát tárgyaló fejezet viszont nem mentes kisebb tévedésektől. Így például gróf Széchenyi István a lipcsei csata idején huszárként említi, jöllehet ekkor ulánusként szolgált. Báró vitézvári Simonyi Józsefhez pedig tévesen köti a Mária Terézia Katonai Rend középkeresztjének elnyerését, a „legvitézebb huszár” ugyanis is „csak” a lovagkeresztet kapta meg. Ezek és a többi hasonló tévedés, minden valószínűség szerint, Markó Árpád *Magyarország hadtörténete* című munkájának megfelelő kritikát nélkülöző felhasználásából származnak.⁵⁹

Az ezredfordulót követően megjelent két, átfogó jellegű hadtörténeti munkában, *A magyar hadtörténelem évszázadai*, valamint a magyar történelem nagy csatáit bemutató *Fegyvert s vitézt...* című kötetekben ugyan bizonyos korok és események kapcsán természetesen a huszárság is említésre került, a francia háborúk időszakának sorsa viszont

⁵⁶ *A magyar huszár*. Szerk. Zachar József. Budapest, 2000.

⁵⁷ Nagy Képes Milleniumi Hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerk. Rácz Árpád. Budapest, 2000.

⁵⁸ Vö. Mészáros Lázár: *A huszárok kézikönyvecskéje*. Oktatási szabályul altisztek és közvitézek számára. Pest, 1849.

⁵⁹ Vö.: Markó Árpád 36. jegyzetben hivatkozott művével.

ismét a teljes mértékű mellőzés lett.⁶⁰ Noha például utóbbi munkában, a napóleoni háborúk egyetlen nagyobb, Magyarországon lezajlott, győri csata néven ismertté vált, híreshírhetd összecsapásának szerepeltetése révén kiváló lehetőség nyílt volna az inszurrekcióról és itt játszott szerepéről köztudatunkban gyökeret vert, sok szempontból hamis és igazságtalan kép, legújabb kutatási eredmények alapján történő pontosítására és a valószínűnek megfelelő, árnyaltabb felvázolására.⁶¹

A nevezetes csata részletes és tárgyilagos bemutatására végül majd csak egy évtizeddel az előbbi munkák megjelenése után került sor a népszerűsítő jellegű *Nagy csaták* sorozat *A Habsburg Birodalom zászlói alatt* című kötetében, az időközben színre lépett fiatal hadtörténész nemzedék jeles képviselője, Lázár Balázs révén.⁶²

Alig egy esztendővel előbbi munka megjelenését követően pedig a győri csata újabb, elfogulatlan bemutatásán túl a francia háborúk során négyszer is hadba szólított, sokat támadott inszurrekció modern szempontú, részletes bemutatása és értékelése is megtörtént Vizi László Tamás alapos összefoglalásának köszönhetően.⁶³

A szintén az új hadtörténész generációhoz tartozó Nagy-L. István, ugyancsak a közelmúltban megjelent első monografikus feldolgozásában viszont, Wrede nyomdokain haladva a császári-királyi hadsereg részletes szervezettörténeti összefoglalását készítette el II. József és a francia háborúk időszakának vonatkozásában.⁶⁴ Másrészt ezen túlmutatóan, a kutatásai során felvázolt és rendszerezett adatokból kiindulva a birodalmi hadvezetés által alkalmazott hadászat és harcászat, illetve a hadkiegészítési rendszer és a hadszervezés fejlődésének alapos kritikai áttekintését is elénk tárja. A nagyszabású munka, átfogó jellegéhez és keretéhez képest megfelelő terjedelemben, érzékletesen felvázolt fejlődési folyamatba helyezve, a lovas fegyvernemen belül természetesen kitér a huszárság, illetve a huszárcsapattek szervezeti kereteinek, létszámviszonyainak, hadkiegészítésének, illetve az egyes háborúkban való szereplésének modern szemléletű bemutatására is.

Végezetül, 2014-ben napvilágot látott munkájában a francia háborúk császári-királyi huszár törzstiszteinek életrajzeit, valamint a vizsgált törzstiszti kar összetételének és alapvető jellemzőinek átfogó feldolgozását tette közzé jelen sorok szerzője.⁶⁵

⁶⁰ Vö.: A magyar hadtörténelem évszázadai. Szerk. *Király Béla – Veszprémy László*, Budapest, 2003.; *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái*. Szerk. *Hermann Róbert*, Budapest, 2003.

⁶¹ Ha pedig elsősorban csak a győztes csatákra kívántak a készítőik fókuszálni, akkor például, a magyar hadtörténelemnek is részét képező, nagy jelentőségű asperni csata ismertetése révén kiváló lehetőség nyílt volna az itt nagy számban részt vevő magyar csapatok szereplésének a bemutatására.

⁶² *Lázár Balázs*: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt*. Magyar katonák Európá harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában. (Nagy csaták 13.) Budapest, [2013.]

⁶³ *Vizi László Tamás*: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére. Székesfehérvár, 2014.

⁶⁴ *Nagy-L. István*: *A császári-királyi hadsereg, 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Pápa, 2013.

⁶⁵ *Réfi Attila*: *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815)*. Budapest–Sárvár, 2014.

Örvedetes módon tehát a legutóbbi időben egyértelmű elmozdulás figyelhető meg a magyar hadtörténetírásban a korszak valódi rehabilitációja irányába.

Saját témánk, vagyis a francia háborúk időszakának magyar huszársága kapcsán ugyanakkor, a releváns szakirodalom fentiekben történt számbavételét követően egyértelműen megállapítható, hogy önállóan kevésszer került feldolgozásra, inkább csak átfogó művek keretében, fejezetek szintjén. Ezek is döntően egyfelől ismeretterjesztő jellegűek, másfelől gyakran több szempontból idejét múltak, így a bennük leírtak jelentős részben pontosításra, újragondolásra szorulnak. Az elmúlt két század tehát, jelentős erőfeszítései ellenére is csak az alapvetés feladatának tett eleget. Így többnyire hiányoznak a széles körű levéltári feltárást, adatgyűjtést igénylő alapkutatások, a tudományos igényű forráskiadások, továbbá jó néhány elterjedt, tényekkel ugyanakkor nem kellően alátámasztott megállapítás, becsléseken alapuló számadat is felülvizsgálatra, korrekcióra szorul. Számos, elmélyült munkát igénylő feladat áll tehát még a jelen és a jövő azon kevés, elszánt kutatója előtt, aki ezzel, a függetlenségi harcaink és a nagy világhégek árnyékában háttérbe szorult, hazánkban évtizedeken át kevéssé divatos és elismert korszakkal, illetve ezen időszak huszárságával kíván foglalkozni.